

7. *Повчання Володимира Мономаха* // Історія української культури : зб. матеріалів / уклад. [В. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура та ін.] ; за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. – К. : Вищ. шк., 2000. – С. 59–64.
8. *Русавська В. А.* Гостинність в українській побутовій культурі XIX ст. : автореф. дис... канд. іст. наук : 17.00.01 – «Теорія та історія культури» / В. А. Русавська. – Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2007. – 19 с.
9. *Русавська В. А.* Історичні форми гостинності / В. А. Русавська // Питання культурології : зб. наук. ст. – К. : КНУКіМ, 2004. Вип. 20. – С. 131–136.
10. *Сапелкіна З. П.* Паломництво як соціокультурне явище: становлення і розвиток в Україні (середина XIX – початок ХХІ ст.): автореф. дис... канд. істор. наук: спец. 17.00.01 – «Теорія та історія культури» / З. П. Сапелкіна. – К. : КНУКіМ. 2006. – 20 с.
11. *Труды этнографическо-статистической экспедиции вь западнорусскій край, снаряженной императорским русским географическим обществом.* Юго-западный отделъ: Материалы исследования, собранные д.ч. П. П. Чубинским – С-Пб, 1872. – Т.1. – Вып. 1. – 670 с.
12. *Федорченко В. К.* Історія туризму в Україні: Навч. посібн. / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова; передм. В. А. Смоля. – К. : Вищ. шк., 2002. – 195 с.
13. *Хархаліс У. М.* Звичай, традиція, обряд, ритуал як форми відображення суспільних відносин / У. М. Хархаліс // Мультиверсум. Філософ. альманах. – К. : Центр духовної культури, 2004. – № 44. – С. 22–34.

Резюме

Розглядається еволюція гостинності, коли прийняття християнства сприяло відповідним трансформаціям старих язичницьких форм гостинності, наповнивши їх новим символічним змістом. Зазначається, що гостинність закорінена у первісну культуру й детермінована необхідністю реалізації людьми взаємної безпеки. Пізніше цей культурний інститут набув нормування та ритуалізації й наснажився християнською моральною ідеєю любові людини до Бога та до ближнього.

Ключові слова: культура, християнство, гостинність, українці, господар, гість, християнська родина.

Summary

Poplavska A. Influence of christianity on the culture of hospitality of Ukrainians

The evolution of the hospitality is considered in the article, when the adoption of the Christianity the old pagan forms of the hospitality were exposed the appropriate transformation, filled with new content as it was required by provisions of the new faith. Noted that hospitality is rooted in the era of the primitive culture and determined objectively by needs to implement the mutual security. Later this cultural institution of the receiving and taking care of the guests acquired the relevant regulation and ritualization and encouraged by the Christian moral idea of the love for God and the neighbour.

Key words: culture, Christianity, hospitality, Ukrainians, host, guest, Christian family.

Аннотация

Поплавская А.В. Влияние христианства на культуру гостеприимства украинцев

Рассматривается эволюция гостеприимства, когда принятие христианства способствовало трансформациям старых языческих форм гостеприимства, наполнивши их новым символическим. Отмечается, что гостеприимство корнями уходит в эпоху первобытной культуры и детерминировано необходимостью реализации людьми взаимной безопасности. Позже этот культурный институт приема и заботы о госте приобрел нормирование и ритуализацию и воодушевлен христианской моральной идеей любви к Богу и к ближнему.

Ключевые слова: культура, христианство, гостеприимство, украинцы, хозяин, гость, христианская семья.

Надійшла до редакції 14.11.2014 р.

УДК (94: 002.2):271.4(477)

Р.М. Шеретюк

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ЗДОБУТКИ КНИГОВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЧАЇВСЬКИХ ВАСИЛІАН

Актуальність дослідження. Почаївська василіанська друкарня на теренах Правобережжя до її самодержавно-православної ліквідації надбала значний потенціал у галузі книговидавництва. Її діяльність, справивши потужний вплив на духовну культуру автохтонного населення, стала вагомим внеском у плекання національної культури. Саме тому уваги заслуговують ті фактори, які з часом призвели до нищення Почаївського василіанського видавничого осередку та його наслідків.

Стан розробленості теми. Дослідження книговидавничої діяльності почаївських василіан знайшло фрагментарне висвітлення в російській історіографії XIX ст., представники якої не лише піддавали критиці видавничі набутки уніатів (А. Хойнацький), а й навіть ставили під сумнів її функціонування (Ю. Тиховський).

У сучасній вітчизняній історіографії вказаної теми поважне місце посідають ґрунтовні студії Я. Запаса «Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст.», Я. Запаса, Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні», розвідки, вміщені у т. III фундаментального п'ятитомного видання «Історія української культури».

Використовувався й науковий доробок В. Білик, О. Булиги та А. Гудими, що проливає світло на становлення і розвиток Почаївського василіанського видавничого осередку. Водночас, відсутність комплексного дослідження про його здобутки у сфері книговидавництва, їх нищення російським самодержавством наприкінці XVIII – першій пол. XIX ст. спонукала звернутися до більш докладного студювання вказаної проблеми.

Мета дослідження – проаналізувати досягнення Почаївської василіанської друкарні та з'ясувати основні причини, методи та наслідки їх нищення.

Основний зміст статті. Одним із пріоритетних напрямів діяльності Чину святого Василя Великого, що позначений вагомими здобутками в духовно-культурному житті Правобережжя, стала книговидавнича справа. Василіанські друкарні, що діяли у Вільні, Уневі, Почаєві, Супраслі та інших місцях, долучилися до римокатолицьких чернечих орденів у справі радикальної зміни ставлення до книги на українських землях. У православ'ї вона впродовж століть усвідомлювалася переважно як предмет культовий, сакральний, а з розвитком освіти поступово відбувалася її закономірна десакралізація – книга перетворювалася в необхідне знаряддя пізнання [18; 131].

Найбільш потужною з василіанських друкарень Правобережної України була Почаївська, заснована на початку 30-х рр. XVIII ст. За підрахунками дослідників, у період з 1734 по 1800 рр., тобто в так звану уніатську добу свого існування, вона діяла найбільш активно: тут було видано 394 найменування книг церковнослов'янською, українською, польською та латинською мовами [1; 297]. Перевага в ній надавалася в першу чергу друкам богослужбової літератури: «Службник» (1734 р.), «Псалтир» (1737 р.), «Молитвослов» (1748 р.), «Акафісти» (1756 р.), «Апостол» (1759 р.), «Требник» (1760 р.), «Часослов» (1793 р.) та ін.

Важливим напрямом книговидавничої діяльності почаївських василіан було видання літератури для мирян. До таких видань слід віднести твори догматичного і моралізаторського змісту, спрямовані на роз'яснення основних віроповчальних засад церкви. Серед таких: «Слово к народу католическому чрез монахов чина св. Василя Великого в провинції Полской...» (1765, 1768, 1778 рр.), студія М. Ольшавського «Слово о святом между восточною и западною церковію соединені...» (1769 р.), «Сімя слова божія, на ниві сердец человеческих сіянного...» (1772 р.), «Краткое на краткія вопросы и отвіти способом катихизма...» (1776 р.), «Поученіе о обрядах христіанских...» (1779 р.), двічі видана праця Ю. Добриловського «Науки парохіальнія...» (1792 р.). Зауважимо, що всі ці друки укладені мовою, близькою до української народної «во удобное всякому того поразумініе» [10; 13]. На думку А. Гудими, переважання книг церковнослов'янською та українською мовами у видавничій продукції ченців-василіан цього монастиря пояснюється тим, що серед них було чимало тих, хто прагнув підтримати в народі національну свідомість і традиції. Саме тому почаївські уніатські друки, зокрема церковні проповіді українською мовою та інші видання богослужбового, проповідницького, катехизисного й господарського змісту, мали виразний національний характер [5; 24-25]. Водночас із цієї друкарні виходили книги цілком світського характеру, зокрема poradник «добраго тону» для молоді «Політика свіцкая от иностранных ауторов вкратці собранная, младым приличная всім же обще благопотребная» (1770 р.), праця І. Ленкевича «Книжица для господарства...» (1788 р.) та польськомовна «Аптека домова» (1788 р.).

На особливу увагу заслуговує видання нею наукових студій з філології, педагогіки, філософії, математики, логіки, психології, космології, фізики та історії польською та латинською мовами. Ці книги користувалися значним попитом, оскільки їх потребувало шкільництво на Правобережжі, незалежно від конфесійної приналежності учнів. Водночас вони були незамінною ланкою між тогочасною західноєвропейською наукою і культурно-освітнім простором України.

Аналіз динаміки видавничої діяльності Почаївської василіанської друкарні, проведений автором на основі ґрунтовної праці Я. Запаса і Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні», показав, що в 30-50 рр. XVIII ст. вона здійснювала видання 1-2 друків на рік. У 60-ті рр. XVIII ст. їх кількість зросла до 4-5. Надзвичайно плідними були 70-ті рр. XVIII ст.: у той час Почаївська друкарня готувала до друку щороку вже майже 14 назв книг. Приблизно такі ж показники її роботи збереглися і в наступні десятиліття. Зазначимо, що напередодні приєднання Правобережної України до Російської імперії внаслідок третього поділу Польщі (1795 р.), василіанська друкарня в Почаєві працювала досить потужно. Так, у 1793 р. вийшло 18 видань, а в 1794 р. – 14. Відтак, по суті, то був час розквіту її діяльності.

Наголосимо, що почаївські друки уніатського періоду відзначалися високим рівнем художнього та поліграфічного виконання. З перших років існування друкарні до оформлення книг було залучено чимало досвідчених майстрів. Найплідніше працювали Йосиф (30-ті рр. XVIII ст.), Й. Гочемський (40-60-ті рр. XVIII ст.) та А. Гочемський (70-80-ті рр. XVIII ст.). До окремих видань почаївських василіан гравюри виконували А. Голота, Іван, Мануїл, Федір Стрільбицький, монограмісти ІМ та ОГ, а також львівські гравери І. Филипович і Г. Вишловський. Саме завдяки творчій праці цих майстрів почаївські видання уніатської доби відзначалися високим рівнем мистецтва оздоблення книги, зокрема мистецтва гравюри.

О. Булига, аналізуючи видання Почаївської друкарні зі складу фондової збірки Рівненського обласного краєзнавчого музею (всього в ній їх 45 прим.), зазначає, що після 1833 р. (тобто повернення Почаївської обителі православним) вони не тільки кількісно, але й якісно поступаються своїм попередникам. На його думку, це

підтверджує той факт, що монастирська друкарня найплідніше працювала саме в період юрисдикційної приналежності Уніатській Церкві [2; 52-53].

До художньо-мистецьких здобутків книговидавничої діяльності василіан в першу чергу слід віднести оригінальні титульні сторінки, що з'являються вже в перших книгах («Службник» (1734-1735 рр.), «Молитвослов» (1755 р.)). Зокрема, до «Службника» (1734-1735 рр.) було створено два титульні аркуші. Один із них, позначений 1734 р., дереворит роботи майстра Йосифа, а другий, датований 1735 р. – мідьорит А. Голоти. Без перебільшення їх можна назвати творами високого мистецтва [9; 239]. Так, титульна сторінка, виконана Йосифом, відзначалася новизною композиції, причому митець чогось особливого насправді не придумав. Його винахідливість полягала в тому, що звичну книжкову прикрасу – бароковий картуш, який доти був у заставках, кінцівках та фронтиспісних композиціях, він переніс на титульний аркуш. Вийшов не буденний твір, який не губиться в розмаїтті титульних прикрас української книги XVIII ст. На титулі «Службника» (1735 р.) роботи А. Голоти хоча й зображено доволі традиційну композицію – вгорі, під аркою бачимо голівки херувимів, а знизу – престол із трьома святими, однак вона вражає високим рівнем виконання: малюнок майстерний, штрих досконалий, митець легко й невимушено моделює форму.

На звороті почаївських титулів найчастіше розміщувалася гравюра, що зображала чудотворну ікону Почаївської Богоматері. Водночас багато уваги майстри приділяли фронтиспісу, що був одним із провідних елементів мистецького оформлення почаївських книг. Майже всі видання Почаївської василіанської друкарні таких книг, як «Службник», «Псалтир», «Апостол», «Євангеліє», містили кілька великих фронтиспісних гравюр. Зокрема, оригінальний характер мали експресивні та багатомовні фронтиспіси Йосифа Гочемського («Октоїх» (1758 р.)).

Почаївські заставки, кінцівки та художні ініціали належать до найкращих надбань українського книжкового мистецтва XVIII ст. Серед заставок найбільш численними і прикметними є ті, що побудовані на основі барокового акантоподібного листа в сполученні з сюжетними клеймами («Акафісти» (1740 р.), «Апостол» (1759 р.), «Часослов» (1760 р.)). З середини XVIII ст. набувають поширення рокайлеві заставки. Переважають композиції, де вільно розміщені дрібні галузки, оповиті стрічками квіткові гірлянди, трапляються також зображення ваз і кошиків із квітами і плодами. Показово, що в багатьох випадках ці мотиви трактовані живо і безпосередньо, в чому відчувається вплив народного мистецтва [9; 239]. Кінцівки загалом мають такі ж мотиви, що й заставки. Це стосується передусім рокайлевих композицій. Ваз, кошики з квітами і плодами, легкі картуші в квітковому обрамленні, грайливі пугто серед гілок – типові мотиви багатьох кінцівок почаївських видань другої половини XVIII ст.

Художні ініціали «Службника» (1755 р.) – оригінальні орнаментально-сюжетні твори, в яких вражає композиційна винахідливість гравера, котрий щоразу знаходить все нові й нові варіанти прикрас для однієї й тієї самої літери. Відтак, художньо-мистецькі набутки Почаївської василіанської друкарні стали вагомим внеском у розвиток мистецтва давньої української книги. Художнє вирішення почаївських книг, зокрема оригінальні титульні аркуші, заставки, кінцівки, ініціальні літери, фронтиспісні гравюри та ілюстрації, що належать до надбань українського книжкового мистецтва XVIII ст., засвідчило високий рівень професіоналізму Почаївського василіанського видавничого осередку. Однак геополітичні трансформації Речі Посполитої у 70-90-х рр. XVIII ст. та їх вплив на становище Греко-Уніатської Церкви призвели до радикальних змін, зокрема і в сфері уніатського книговидавництва. На новоприєднаних до Російської імперії теренах починає діяти виданий 27 липня 1787 р. імператорський указ Катерини II, за яким «друкування книг церковних і таких, що до закону православного стосуються, присвоєно єдино типографіям духовним, що у веденні Святішого Синоду знаходяться» [7; арк. 7]. Водночас поступово розгортається тиск царизму та Синоду на видавничу діяльність й книгодрукування. Імператорський указ від 16 вересня 1796 р. запроваджував низку заходів, спрямованих «на припинення всіляких незручностей, що зустрічаються від вільного і необмеженого друкування книг» [13; 933-934]. Зрозуміло, що така політика російського уряду досить швидко позначилася на діяльності уніатських друкарень. Так, зокрема, ще 15 листопада 1795 р. до Почаївського василіанського монастиря прибув титулярний радник Гладко, котрий, виконуючи урядові інструкції, здійснював опис уніатських церков і монастирів. Провівши ревізію продукції Почаївської уніатської друкарні, Гладко заборонив тамтешнім ченцям друкувати і розповсюджувати її [7; арк. 2]. Головною причиною такого розпорядження було те, що «в ній (Почаївській друкарні. – Авт.) друкуються різні, в тому числі й такі, що вміщують сповідання уніатської віри духовні книги, які, поширюючись, можуть іноді, особливо серед простого народу, викликати заперечення, що не відповідають бажаному схиланню (переходу уніатів до Російської Православної Церкви – Авт.)» [7; арк. 1]. Хоча видавничу діяльність Почаївської друкарні була тимчасово заборонена, вона, тим не менше, активно видавала й поширювала серед населення уніатські друки. Зрештою, інакше в той час не могло і бути, оскільки в них була повсякденна потреба: Греко-Уніатська Церква станом на 1796 р. мала 1 398 478 вірних та 1 388 парафіяльних церков [14; 98].

10 березня 1796 р. до канцелярії православного єпископа Брацлавського і Подільського Іоаннікія надійшов рапорт від благочинного Кременецького округи Л. Дверницького. У ньому до відома владики доносилося про надруковані «в монастирі Почаївському повчання, які в кожній церкві знаходяться, і священники уніатські щотижнево їх проповідували, і вмовляли народ, щоб Рим і Папу, котрий в ньому перебуває, більше всіх шанували» [8; арк. 1]. Як реакція на цей рапорт із Брацлавської духовної консисторії в Подільське губернське правління надійшло розпорядження про заборону друку «цих уніатських повчань» «зادля припинення таких спокус», про що був поінформований генерал-губернатор Правобережжя Т. Тутолмін [8; арк. 1 зв. – 2].

Лише у травні 1800 р. вийшов указ імператора Павла I на ім'я митрополита С. Сестренцевича «про дозвіл у Почаївській духовній друкарні та інших єпархіях, що підлягають відомству Юстиць-Колегії Римокатолицького департаменту, друкувати книги духовні під наглядом місцевих архієреїв, а світські – під наглядом Санкт-Петербурзької цензури» [6; арк. 49]. Відтак після майже п'ятирічної перерви (1795-1800 рр.) Почаївська уніатська друкарня продовжила свою діяльність, що контролювалася відтепер цензорами й перебувала під пильним наглядом духовних ієрархів. Тим не менше, в окремих дореволюційних дослідників її книговидавнича продукція в той період викликала нарікання, адже вона «друкувала зіпсовані уніатами богослужбові книги» [16; 32]. Протилежних поглядів дотримувався А. Хойнацький, який, здійснивши ґрунтовний аналіз видань почаївських василіан, стверджував, що «за винятком службників і требників, інші богослужбові книги, що друкувалися в колишній Почаївській василіанській друкарні, вміщують у собі досить незначні відступи від таких же православних книг» [17; 20].

Хоча Почаївська друкарня була уніатською, вона нерідко передруковувала богослужбові тексти з православних видань. Більше того, виданий нею переклад твору Ф. Кемпійського «О подражанії Христу» (1764 р.) невдовзі був переписаний і відредагований російським православним священиком – протопопом С. Светлим-Забелкіним. Тож, за висловом Я. Ісаєвича, «представники конфесій, які в публічному житті декларували непримиренність, цінували взаємну релігійно-культурницьку працю» [11; 781]. Показовими в цьому контексті є дружні стосунки та співпраця префекта (керівника) Почаївської друкарні С. Коберського з керівником Києво-Печерської друкарні Іустином наприкінці XVIII ст. Вони, «враховуючи свою належність до однієї нації і давнє знайомство», домовилися про спільні видання двох друкарень [11; 782].

Польське повстання 1830-1831 рр. змусило російський царат не лише вжити низку запобіжних заходів, спрямованих на подолання певної «відчуженості» правобережних теренів та надійне «прив'язання» їх до Російської імперії, а й пришвидшити реалізацію «наново перероблених», однак насправді – старих планів ще Катерини II знищити Греко-уніатську церкву. Одним із перших наслідків цілеспрямованих у цьому контексті дій уряду стала ліквідація в 1832 р. Чину святого Василя Великого, маєтки якого були конфісковані на користь держави або призначені православним відомствам. Аналізуючи становище ЧСВВ у той час, С. Мудрий писав, що з «великого Василянського Чину, що в середині XVIII ст. (1772 р.) нараховував на цьому просторі 1235 ченців, з них 950 священиків, залишилися хіба що рештки під австрійською займанщиною» [15; 380]. «А вже 1839 р. осталися по них тільки монастирські тюрми у Тороканах, Битені, Ляді, Тадуліні, Орші, Любарі, Загорові, Тригир'ї тощо та своєрідний екзильний монастир в далекому Курську для найтвердіших з-поміж «опірних» василіан і згодом... розкинені по всій імперії місця їхнього повільного конання і забутих гробів», – так досить емоційно висловився у своїй монографії М. Ваврик [3; 61].

Серед репресивних заходів царату було й посилення контролю над видавничою діяльністю друкарень в імперії. Зокрема, указ Миколи I від 25 березня 1831 р. висував вимогу, «щоб всім наглядачам державним і всім утримувачам приватних друкарень було покладено в обов'язок представляти в III Відділення Власної Його Імператорської Величності Канцелярії по одному екземпляру всіх в Імперії друкованих газет, журналів і альманахів, негайно по виході їх у світ» [12; 266]. Згідно з імператорським указом від 14 жовтня 1833 р., Російській Православній Церкві була передана Почаївська чернеча обитель, яка «в несприятливій для православ'я часи зробилася Уніатським Василянським монастирем, і в цьому становищі довго користувалася терпимістю Російського Уряду, врешті, внаслідок подій, що залежали від нових її мешканців, праведною долею Божою, ... повернена до первісного свого призначення» [4; 587-588]. Відтак була ліквідована й Почаївська василіанська друкарня.

Висновки. Отже, книговидавнича справа стала однією з пріоритетних сфер діяльності ЧСВВ. Саме тому впродовж XVIII ст. на Правобережжі постала розгалужена мережа василіанських видавничих осередків (Вільно, Унів, Супрасль та ін.), найпотужнішим з яких була Почаївська друкарня. Художнє вирішення почаївських книг, зокрема оригінальні титульні аркуші, заставки, кінцівки, ініціальні літери, фронтиспісні гравюри та ілюстрації належать до надбань українського книжкового мистецтва XVIII ст. Продукція Почаївської василіанської друкарні виходила далеко за вузькоконфесійні межі, зокрема частина з них розповсюджувалася не лише серед уніатського, але й населення України інших християнських сповідань. Розвинуті духовно-культурні зв'язки між уніатськими та православними чернечими осередками, наприклад Києво-Печерським і Почаївським, що здійснювали активну видавничу діяльність, сприяли налагодженню їхньої творчої співпраці і навіть появи спільних видань. Все це, безумовно, справляло потужний вплив на розвиток української культури. Почаївська василіанська друкарня, оперативно реагуючи на потреби автохтонного населення, видавала богословські та релігійно-повчальні книги мовою, близькою до народнорозмовної української. Свідомо чи несвідомо, але почаївські видавці протистояли подальшій латинізації унійного обряду, полонізації населення регіону. У цьому полягає вагомість внеску василіанських видавничих осередків у плекання національної культури.

Геополітичні трансформації Правобережжя внаслідок трьох поділів Польщі (1772, 1793, 1795 рр.) призвели до радикальних змін у діяльності Греко-уніатської церкви, зокрема й у галузі василіанського книговидавництва. Царат, реалізуючи низку взаємопов'язаних заходів, спрямованих на тісне прилучення правобережних теренів до Російської імперії, серед яких далеко не останнє місце посідало нищення Греко-Уніатської Церкви, здійснював репресивні акції щодо василіанських друкарень, зокрема й стосовно Почаївської. Усі вони поступово припинили свою діяльність або були переведені у підпорядкування православного духівництва. Зрештою, набутки уніатських видавничих осередків на Правобережжі, що діяли під значним європейським впливом, за наступні декілька десятиліть панування російського самодержавства на західноукраїнських теренах, були майже знищені.

Список використаної літератури

1. **Білик В.** Видавнича діяльність почаївських василіан в період ліквідації Греко-Католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – 30-ті рр. XIX ст.) / В. Білик // Волинський музей : історія і сучасність : наук. зб. – Луцьк, 2004. – С. 297–299.
2. **Булига О. С.** Друкарня Почаївського Свято-Успенського монастиря. Аналіз видань із збірки Рівнен. краєзнавчого музею / О. С. Булига // Роль християнства в утвердженні освіти, науки та мистецтва : історія, уроки, перспективи : наук. зб. – Рівне : Волин. обереги, 2000. – С. 50–54.
3. **Ваврик М., о. ЧСВВ.** Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII–XX ст. : Топографічно-статистична розвідка / о. ЧСВВ М. Ваврик. – Рим, 1979. – 218 с.
4. **Высочайше утвержденный доклад Синода** «О именовании поступившего в Православное ведомство Почаевского Успенского монастыря Лавроу» от 14 октября 1833 г. // ПСЗРИ. Собр. второе. – Т. VIII. – № 6.492. – С. 587–588.
5. **Гудима А.** Почаївський монастир в історичній долі українства / А. Гудима. – Т. : «Підручники і посібники», 2003. – 40 с.
6. **Державний архів Волинської області.** – Ф. 382. – Оп. 2. – Спр. 27. Дело о преобразовании униатских церквей и монастырей в православные за 1800 г. – 122 арк.
7. **Державний архів Житомирської області** (далі – ДАЖО). – Ф. 1. – Оп. 1. 1795 г. – Спр. 103. По отношению Подольского Гражданского Губернатора Вердеревского о дозволеніи Кременецкой округи Почаевского Базилианского монастыря монахам в состоящей при том же монастыре типографии, вновь печатать книги, а напечатанными производить продажу. – 10 арк.
8. **ДАЖО.** – Ф. 1. – Оп. 1. 1796. – Спр. 195. По рапорту Кременецкого благочинного иерея Леонтия Дверницкого, с донесением о напечатании в оном округе в почаевском монастыре униатских поучений. – 4 арк.
9. **Запаско Я. П.** Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. / Я. П. Запаско. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 312 с.
10. **Запаско Я. П.** Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. II. Ч. II (1765–1800) / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. – Л. : Вищ. шк., 1984. – 128 с.
11. **Історія української культури:** Енциклопедія : у 5 т. – Т. 3. Українська культура другої половини XVII–XVIII століть. – К. : Наук. думка, 2003. – 1246 с.
12. **Императорский указ, объявленный Гражданским Губернаторам Управляющим Министерством Внутренних Дел** «О представлении в III Отделение Собственной Его Величества Канцелярии по одному экземпляру всех печатаемых в Типографиях газет, журналов и альманахов» от 25 марта 1831 г. // ПСЗРИ. Собр. II. – Т. VI. – № 4.451. – С. 266.
13. **Императорский указ, данный Сенату** «Об ограничении свободы книгопечатания и ввоза иностранных книг; об учреждении на сей конец Ценсур в городах : Санкт-петербурге, Москве, Риге, Одессе и при Радзивиловской Таможне, и об упразднении частных Типографий» от 16 сентября 1796 г. // ПСЗРИ. – Т. XXIII. – № 17.508. – С. 933–934.
14. **Ленцик В.** Українська Католицька Церква в Росії до її ліквідації (1772–1839/75) / В. Ленцик // Берестейська унія (1596–1996) : Статті й матеріали. – Л. : Логос, 1996. – С. 95–111.
15. **Мудрий С., владика ЧСВВ.** Нарис історії Церкви в Україні / владика ЧСВВ С. Мудрий. – Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франків. теологічно-катехит. духовного ін-ту, 1999. – 526 с.
16. **Тиховский Ю.** Мнимая типография Почаевского монастыря (с конца XVI до 1 четверти XVIII в.) / Ю. Тиховский. – К. : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – 68 с.
17. **Хойнацкий А. Ф.** Православие и уния в лицах, или Преподобный Иов, игумен Почаевский и глаголемый униатский святой, Иосафат Кунцевич / А. Ф. Хойнацкий. – Почав : Типография Почаевской Успенской Лавры, 1883. – 48 с.
18. **Яковенко Н.** Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 2-ге вид., переробл. та розшир. / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2005. – 584 с. : іл.

Резюме

Досліджено історію та художньо-мистецькі здобутки Почаївської василіанської друкарні, вплив на неї геополітичних трансформацій, пов'язаних із поділами Польщі, з'ясовано причини, механізми та наслідки її поступової ліквідації.

Ключові слова: греко-уніатська церква, чин св. Василя Великого, Почаївська василіанська друкарня, гравюра, титульний аркуш, фронтиспіс, ініціал, заставка, кінцівка, цензура.

Summary

Sherytk R. Cultural and art achievements of publishing activity of Pochaivskikh Vasilian

This article explores the history and landmarks of art and artistic achievements Pochaiv Basilian printing, the influence of geopolitical transformations related to the partition of Poland, and found causes, mechanisms and consequences of its gradual elimination.

Key words: Greek Uniate Church, the Order of St. Basil, Basilian Pochaevskaya printing, engraving, title page, frontispiece, initials, miniatures, ending, censorship.

Анотація

Шерстюк Р.М. Художественные достижения в книгоиздательской деятельности Почаевских василиан

Рассмотрено художественно-творческие достижения Почаевской василианской типографии, влияние на нее геополитических трансформаций, связанных с разделами Польши, выяснены причины, механизмы и последствия ее постепенной ликвидации.

Ключевые слова: греко-униатская церковь, чин святого Василия Великого, Почаевская василианская типография, гравюра, титульный лист, фронтиспис, инициал, заставка, концовка, цензура.

Надійшла до редакції 2.12.2014 р.

УДК 7.034.5

О.В. Сем'яник

ДИАЛОГ КУЛЬТУРИ ТА ІСТОРИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Постановка проблеми. У сучасних суспільно-політичних умовах особливо загострився попит до історичних та культурних традицій. Не зважаючи на високий рівень політизації суспільного життя й пошуків історичної пам'яті українського державотворення, військової звитяги, чимало уваги приділяється національній культурній спадщині. Саме таким пошуком можна охарактеризувати українське бароко, яке, маючи європейське походження, повністю ввібрало притаманні тільки українцям культурні риси і навіть більше того – стало виразником окремих ментальних стереотипів. Наукова актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю комплексного, теоретичного дослідження у розкритті специфічних рис українського бароко та його історичної трансформації у сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна наука нагромадила достатньо великий комплекс досліджень, які розкривають характер, зміст та світоглядні засади українського бароко. В цьому плані варто виокремити дослідження таких науковців, як С. Айтов [1], О. Титар [9], В. Патерікіна [7].

Разом із тим, проблема історико-культурної ретроспективи ідей українського бароко у ставленні до сьогодення та їх вплив на формування граційної народної свідомості й ментальності, у вітчизняній науці не отримала належної уваги.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є наукове обґрунтування діалогу сучасної культури та культури українського бароко, як основоположної концепції традиційного українства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зауважила у своєму дослідженні В. Патерікіна, наприкінці ХХ ст. відбувся розрив із попередніми культурними стереотипами, що призвело до перегляду базисних засад та відмови від традиційного світогляду [7; 226]. Власне, у наш час іде безперервний пошук чогось нового, абсолютно нетрадиційного, суперечливого. Найяскравіше ці пошуки проявляються у культурі та мистецтві. Утім, в Україні, на наш погляд, відбувається не цілковитий відхід від традиційних культурних та мистецьких тенденцій чи пошук нових стилів, а іде процес так званої національної персоналізації культури, який закономірно повертає нас до власної історико-культурної традиції.

Про визначальний вплив бароко на сьогодення вдало висловився польський літературознавець Ю. Книжановський: «Бароко завершило ту справу, що не була доведена до кінця Відродженням, а саме – воно гуманізувало культуру всієї Європи й усупереч перешкодам, породжуваними політичними й релігійними антагонізмами, витворило спільну інтелектуальну й духовну культуру, чие значення починає належно розуміти й оцінювати тільки сьогочасна наука» [5; 8]. Для України значення бароко визначається і тим, що радянська наука всіляко намагалася, якщо не уникати вивчення, то очорнити дану культурну епоху, побоюючись високого суспільного і мистецького резонансу, який мав би вагомий вплив на національно-визвольний і культурний рух.

Один із перших українських дослідників бароко Д. Чижевський, визначив його як центральну добу в духовній історії України, вважав першим українським Відродженням [1; 56]. Інший український дослідник Б. Парахонський стверджував, що бароко має для українського народу теж саме значення, як доба Ренесансу для італійців, класицизм для Франції, вікторіанська епоха для англійської національної свідомості [6; 104].

Для ґрунтовного з'ясування ступеню впливу бароко на традиційну національно-культурну спадщину та ментальність українців, слід розкрити особливості поширення даного культурного напрямку на українських землях і його досягнення. Власне, термін «бароко» був уведений у загальний обіг у ХVІІІ ст., причому не безпосередніми представниками даного напрямку, а їхніми противниками – класицистами. Останні мистецтво бароко характеризували як цілком негативне явище. Сам стиль бароко виник в Італії наприкінці ХVІ ст. і прийшов на зміну Відродженню.

В Україні бароко набуває специфічних рис, розділившись на два окремі напрями. У Західній Україні (Підляшшя, Галичина, Волинь, Поділля) воно зберегло форми єзуїтського бароко, що залишилося ближчим до свого першоджерела, а у Центральній та Східній Україні (Слобожанщина і Причорномор'я) воно модифікувалося й набрало зовсім оригінального забарвлення – так зване козацького бароко. Різниця між цими двома галузями в основі одного стилю особливо яскраво виявляється в архітектурі, менше – в скульптурі, хоч